

Колесникова В.*

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ

This article addresses the research of the basic stages of the development of human rights. Deeply analyzing the historic way of this development – from ancient times till nowadays – author gives deep comparative research of human rights vision.

Права людини є складним, багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання.

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою.

Витоки явища, яке згодом стали називати правами людини, беруть свій початок з найдавніших часів людської історії. Ідеї про цінність і недоторканність життя, про рівність людей перед вищими силами містяться ще в прадавніх міфах і віруваннях. А згодом в античні часи подібні погляди набули широкого поширення у Стародавній Греції. Вони стали закономірним наслідком полісної форми демократії і були пов'язані переважно з поняттям громадянства, яке передбачало рівність усіх членів полісу в користуванні правами та свободами, насамперед політичними. У працях давньогрецьких мислителів-софістів ще у VI-V ст. до н.е. були закладені й основи концепції природного права, розвинуті згодом філософами та юристами Стародавнього Риму [1. с. 9]. Аналогічні ідеї виникали і на Сході. Зокрема, китайський мислитель Мо-Цзи (V ст. до н. е.) відстоював думку про те, що всі люди рівні перед небом, а держава є результатом їх угоди [5. с. 104-110]. Ряд гуманістичних принципів дало світу християнство, яке інтегрувало уявлення щодо прав людини з релігійно-моральними цінностями [7. С. 100]. Спільними зусиллями багатьох поколінь накопичувався інтелектуальний матеріал, створювалося морально-філософське підґрунтя для утвердження в майбутньому всеперемагаючої ідеї прав людини. Але на законодавчому рівні ця ідея почала реалізуватися набагато пізніше.

Перше закріплення ряду ідей щодо прав людини у законодавстві пов'язується з прийнятою у 1215 р. в Англії Великою хартією вольностей, яку підписав у 1215 році король Іоанн Безземельний внаслідок угоди між ним і повсталими проти нього англійськими баронами. Саме ця хартія традиційно вважається першим правовим документом, в якому закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і панування закону в житті суспільства. Хартія складалася з 63 статей і закріплювала, зокрема такі важливі принципи, як співрозмірність діяння та покарання за нього, неухильне додержання посадовими особами закону, визнання винним лише за рішенням суду, право вільного в'їзду та виїзду з країни та ін. [1. с. 10] Таким чином обме-

*студентка V курсу Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: доц. Смирнова Т.В.

жувалася влада монарха над людиною. Зазначений важливий правовий документ і сьогодні є одним із чинних конституційних законів. Згодом цей розвиток знаходить прояв у Петиції про права (Англія, 1628), в якій конкретизується положення про неможливість ув'язнення вільного громадянина без законних підстав, підкреслюється незаконність функціонування будь-яких таємних чи спеціальних судів, які б не керувалися загальним законодавством, і проголосила неприпустимість позасудових репресій. Отже, тут вбачаються перші спроби розробити механізми забезпечення та захисту прав людини.

Подальшим кроком на шляху до закріплення прав та свобод людини стало прийняття в цій же країні у 1679 р. так званого Habeas Corpus Act (Хабеас Корпус Акт). Цим актом встановлювалися процедурні гарантії особистої недоторканності особи, вводився інститут поруки та застави, а також встановлювалися обмеження строків тримання під вартою.

У 1689 р. в Англії був прийнятий Білль про права, який став юридичною основою конституційної парламентської монархії. Він гарантував право підданих звертатися з петицією до короля, обмежив розмір судових стягнень і штрафів, проголосив свободу виборів до парламенту, свободу слова та суджень у його стінах. Таким чином було закладено основи демократичного парламентаризму.

Паралельно з цим, під впливом Просвітництва, дедалі більшої сили набирають ідеї свободи, природних прав людини, суспільного договору, поділу влади. І вже у XVII-XVIII СТ. В працях видатних мислителів ліберальної концепції й просвітництва - Дж.Локка, Ш.-Л.Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо, І.Канта, Т.Джефферсона, Дж.- Ст.Мілля, І.Бентама - було закладено основи сучасного розуміння прав людини (право на життя, свободу, власність тощо).

Неоціненним правовим документом, який розвинув та конкретизував ці положення, стала Декларація незалежності США 1776 р. Спираючись на природно-правову доктрину прав людини, в Декларації проголошено, що "всі люди створені рівними і наділені Творцем певними невід'ємними правами, до яких належать життя, свобода, прагнення до щастя [8. с. 5-8] . В цьому документі та в Конституції США 1787 р. було закладено не лише підвалини американського конституціоналізму, а й основи ліберальної концепції прав людини. Власне, вперше у світовій практиці саме в конституції були закріплені певні права не як милість з боку короля, а як та природна межа, порушувати яку держава не має права, в тому числі й належно прийнятими законами [1. с. 10-11].

Проте поворотним пунктом у історії людства в його боротьбі за утвердження прав людини, без сумніву, стала Велика французька революція, яка створила без перебільшення документ історичної ваги - Декларацію прав людини та громадянина 1789 р. Декларація вперше на законодавчому рівні закріпила принцип формальної рівності всіх громадян перед законом, заклала основи універсальної концепції прав людини. Були проголошені свобода совісті, свобода слова, презумпція невинуватості, недоторканність особи та її майна, а також встановлювалися обов'язок держави забезпечувати та гарантувати права і свободи людини і право громадян на опір гнобленню. При цьому свобода розумілась як можливість робити все, що не шкодить іншому. Уперше в світовій практиці в Декларації було закріплено загальнодозвільний принцип регулювання правових відносин: «Дозволено все, що прямо не заборонено законом». У ній зазначалося, що причиною будь-якого суспільного лиха є «забуття прав людини і зневага до них». У ст. 1 Декларації сказано: «Люди народжуються і залишаються вільними і рівними в правах. Суспільні відмінності можуть базуватись тільки на міркуваннях загального блага» [6. с. 68-77].

Ці юридичні документи США і Франції стали свого роду еталоном, взірцем для законодавчого закріплення насамперед особистих («громадянських») і політичних прав людини (згодом їх було названо правами першого покоління). Відлік першого покоління прав людини можна вести з періоду встановлення юридичної рівності, коли порушувались ста-

нові межі середньовічного суспільства. Цей період припадає на розвиток буржуазних відносин та становлення буржуазного суспільства.

Поглиблення особистих та розвиток соціально-економічних і культурних прав людини (право на працю, на відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу) сформувалось у процесі боротьби народів за покращення свого економічного стану та культурного статусу. Ці вимоги виникли після Першої світової війни завдяки швидкому розвитку промисловості.

Впродовж XVIII-XIX ст. з розвитком у світі принципів конституціоналізму і парламентаризму ідея прав людини все більше втілювалася у нормотворчу практику держав. Вже в XIX ст. у Європі з'явилося кілька проектів конституцій, які містили не тільки «класичні» - особисті й політичні права, але й включали статті, що торкалися прав соціально-економічних та культурних, приписували урядові обов'язки у сферах зайнятості, освіти, громадського здоров'я тощо. Соціальні права цього типу були вперше офіційно включені до мексиканської конституції 1917 року, до радянських конституцій Росії (1918р.), України (1919р.), до конституції Німеччини 1919 року [5. с. 104-110].

А на початку XX ст., особливо після Першої світової війни і появи Ліги націй та Міжнародної організації праці, права людини почали входити до предмета міжнародно-правового регулювання.

Ці права можна назвати правами всього людства - правами людини і правами народів. Це право на мир, безпеку, незалежність. Мова йде про ті права особистості, які не пов'язані з її особистим статусом, а диктуються належністю до якої-небудь спільноти. [3. с. 135].

Становлення цього покоління прав людини було викликане такими причинами: національно-визвольні рухи країн, що розвиваються та загострення глобальних світових проблем після Другої світової війни.

Це спричинило інтернаціоналізацію юридичних формулювань прав людини, прийняття міжнародних пактів про права людини, законодавче співробітництво країн у галузі прав людини [2. с. 286].

І саме тоді питання захисту прав людини широко вийшло за вузьконаціональні межі і стало об'єктом регулювання міжнародного права. У 1948 р. Організацією Об'єднаних Націй було прийнято Загальну декларацію прав людини - перший документ універсального характеру, а в 1966р. було прийнято Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Ці два Міжнародних пакти з прав людини та Загальну декларацію прав людини часто називають Міжнародною хартією (або Міжнародним біллем) прав людини [4. с. 28]. Саме ці документи на міжнародному рівні проголосили основні громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права і тим самим встановили стандарти та ідеали, якими і сьогодні прагнуть слідувати усі країни світу.

Посилання:

1. Бисага Ю. М. Права людини. 2003.
2. Кавун. В. Правова природа і особливості міжнародних правозахисних механізмів реалізації конвенції з прав людини // Вісник Львів. Ун-ту. 2000. Вип. 2.
3. Карташкин В.А. Права человека в международном и внутригосударственном праве. - М., 1995.
4. Мюлерсон. М.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. - М., 1991.
5. Права человека в истории человечества и в современном мире, за ред. Е.А.Лукашева. - М., 1989.
6. Сидоренко Н. Історія становлення та розвитку інституту захисту прав людини в Європі // Вісник Львів. Ун-ту. 1999, №34.

7. Сироїд М.К. Міжнародне публічне право. Харків, 2005.
8. Стадник Г. Виникнення і розвиток міжнародної та європейської інституційної системи захисту прав людини і формування її нормативно-правової основи. // Право України. – №1. - 2005.